

СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

В статті розкривається суть і структура актуального в наш інформаційний час поняття „педагогічна комунікація”, глибоке осмислення якого сприятиме ефективному формуванню комунікативної культури вчителя.

Ключові слова: комунікація, спілкування, комунікативна діяльність, комунікативне середовище.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Глобальна трансформація індустріального суспільства в інформаційно-комунікативне, яка активно відбувається нині, супроводжується не тільки проникненням комунікації в усі сфери життєдіяльності соціуму, створенням і розвитком комунікативних структур і процесів нового типу, а й глибоким переосмисленням комунікативної природи соціальної реальності, сучасних змін в соціально-комунікативній сфері, місця і ролі комунікації в розвитку суспільства. Саме тому вже недопустимою є опора на спонтанні фактори, що сприяють розвитку комунікативної культури. Необхідно цілеспрямовано готувати особистість до ефективної життєдіяльності в інформаційному суспільстві.

Невідповідність рівня комунікативної культури сучасного фахівця-педагога вимогам інформаційного суспільства визначає актуальність даної проблеми.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Витоками вирішення проблеми є праці видатних зарубіжних вчених Б.Хабермаса, Н.Лумана, К.Апель, А.Моля, К.Черрі, Л.Виготського, А.Леонтьєва тощо. Проблема комунікативної культури особистості переважно розглядається в працях сучасних мовознавців (В.В.Виноградов, С.І.Ожегов, Е.Д.Поливанов, Д.Е.Розенталь, Л.С.Щерба), психологів і дидактиків (А.М.Богущ, О.О.Бодальов, Г.С.Костюк, Н.В.Кузьмін та ін.). Це підтверджує і проведений нами експрес-огляд 100 дисертаційних досліджень комунікативної культури, захищених в останні роки в Україні та Росії, який виявив, що найменший відсоток наукових праць звертаються до методології проблеми (приблизно 2%), культурологічний аспект присутній лише у 5% досліджень, а мистецтвознавчий висвітлює тільки 3% зазначених дисертацій.

Формулювання цілей статті... Ототожнення комунікативної культури вчителя з поняттям „культура мовлення”, „комунікативні здібності, навички”, що переважає у численних дослідженнях, на наш погляд, не повністю розкриває зміст поняття „комунікативна культура”. Виокремлення сутності і структурних компонентів поняття „педагогічна комунікація” уможливило переосмислення поняття „комунікативна культура вчителя” та окреслює нові напрямки її формування.

Виклад основного матеріалу... Як термін, „**комунікація**” міцно увійшла в понятійний апарат соціально-гуманітарних знань, необхідних для сучасних спеціалістів. „Вчені-методисти все частіше акцентують увагу на необхідності для студентів різного профілю володіти знаннями теорії комунікації, вміннями, навичками встановлення і підтримання контакту в різних сферах і ситуаціях взаємодії” [2]. Змістовність процесу комунікації уможливило наповнення її різними сенсами, які обумовлюються зв'язком об'єктів комунікації.

В соціології таким об'єктом є суспільство і його складові (тому, частіш за все, соціологічним об'єктом виступає масова комунікація), в психології розглядаються аспекти міжособистісної комунікації, в етнографії – міжетична комунікація, в галузі мистецтва – комунікація між митцем (режисером, поетом, художником, композитором) і глядачем, читачем, слухачем, в освіті – між вчителем і його вихованцем.

В різних випадках використовуються різноманітні форми і види комунікації та відповідні їм технології. Та про яку б форму комунікації не йшла мова – існують іманентно притаманні цьому процесу одиниці, наявність яких і дозволяє говорити саме про комунікацію.

Взагалі комунікація (від лат. *communika* – спілкуюся, роблю загальним) – фундаментальна ознака людської культури, яка полягає в інтенсивному спілкуванні людей на основі обміну різного роду інформацією [8].

Як термін „комунікація” застосовується у двох значеннях:

1. Для характеристики структури ділових та міжособистісних зв'язків між людьми;
2. Для характеристики обміну інформацією в людському суспільстві взагалі [12].

З чого виходить, що комунікативний процес характеризують наступні поняття: інформація, розуміння (раціональне або чуттєве), ціль комунікації і технологія, яка дозволяє ефективно, з точки зору розуміння, інформацію транслювати.

Сутність і структура комунікаційних процесів цікавила ще видатних філософів стародавнього світу. До прикладу, ще Арістотель та Платон вивчали засоби і методи ефективного спілкування. В контексті нашого дослідження важливою є думка Арістотеля про основні елементи комунікації. В „Риториці” він пише: „мова складається з трьох елементів: з самого оратора, із предмета про який він говорить, та з особи до якої він звертається” [1, 99]. Тобто, за Арістотелем, акт комунікації – це **ОРАТОР + МОВА + СЛУХАЧ**.

Цицерону належить відома фраза, що орієнтувала багато століть на саморозвиток в ораторському мистецтві: „Поетами народжуються, ораторами стають.” В своїх відомих трактатах він ставить наступні завдання перед людиною, яка бажає, щоб її слухали:

- продемонструвати істинність фактів, що приводяться;
- доставити естетичну насолоду;
- впливати на волю і поведінку людей, збуджувати їх до активної діяльності [10].

Термін „комунікація” з’явився в наукових зворотах лише на початку ХХ ст., і розглядався з позицій людського спілкування. Природно, виникає питання, чи не ототожнюються термін „комунікація” та поняття „спілкування”? Вирішення зазначеного питання в науковій літературі представлено різними підходами.

Перший підхід по суті є ототожненням понять „комунікація” і „спілкування” (Л.С.Виготський, А.А.Леонтьєв, К.Черрі та ін.). К.Черрі визначає, що комунікація – „де соціальне явище, „соціальне спілкування”, де головним є людська мова” [11, 23-24].

Інший підхід пов’язаний з розгалуженням понять „комунікація” і „спілкування”. Філософ М.С.Каган вважає, що комунікація і спілкування розрізняються за двома позиціями. По-перше, комунікація є суб’єкт – об’єктний зв’язок, де суб’єкт передає інформацію (знання, ідеї, повідомлення, вказівки, тощо), а об’єкт виступає як пасивний „приймач” інформації, і повинен її прийняти, зрозуміти, засвоїти і відповідно до цього діяти. В процесі спілкування інформація циркулює між рівноправними партнерами та має двоспрямований характер. По-друге, „спілкування має і практичний, матеріальний характер, і практично-духовний характер, тоді коли комунікація... є чисто інформаційним процесом – передачею тих чи інших повідомлень” [3, 143-146].

Соціологи М.А.Василик, М.С.Вершинін стверджують, що спілкування – одна із форм комунікативної діяльності, а „... комунікація розглядається як поняття більш широке, ніж спілкування” [7, 29]. Залежно від спрямованості багатоаспектної інформації розрізняють аксіальну та ретильну комунікації. Аксіальна (від лат. axis – осьовий) комунікація спрямовує свої сигнали на індивідуальність. Ретильна (від лат. rete – мережа) комунікація спрямована на великі групи людей [5].

Важко переоцінити працю А.Моля „Соціодинаміка культури” [6], де автор проводить глибокий аналіз феномену культури, комунікації, засобів масової комунікації тощо. Вчений вважає, що культура по суті – це велика кількість повідомлень. При такому розумінні культури всі взаємодії в ній є актами комунікації, який зумовлює:

1. Існування відправника повідомлення,
2. Канал, по якому передається повідомлення в просторі і часі,
3. Отримувач, який здійснює прийом повідомлення, сприймає його за допомогою власного досвіду, та відправляє у пам’ять, де воно зберігається і підлягає забуванню.

А.Моль поділяє комунікативні повідомлення на звукові (мова, людська мова, музика, мова почуттів, шум, мова речей) і зорові повідомлення (знакові повідомлення печатного тексту, повідомлення форм – природних і штучних, художні повідомлення) [6, 126].

Якщо комунікативні канали умовно поділити на вербальні, невербальні, аудіовізуальні, то, по аналогії, можна виділити структуру **комунікативної діяльності**, з точки зору тих комунікативних засобів, на яких вона ґрунтується:

- усна – це різновиди комунікативної діяльності, які ґрунтуються на безпосередньому особистісному спілкуванні у рамках відносно невеликих спільнот;
- письмова – позначають форми спілкування, які опосередковані письмовими текстами та пов’язані з діяльністю відповідних інститутів і організацій – бібліотек, видавництв, освітніх закладів та ін.
- аудіовізуальна – це тип комунікативної діяльності, яка опосередкована спеціальними технічними засобами передачі інформації – радіо, кінематографом, телебаченням, новітньою аудіо та відеотехнікою.

Головне, в чому сходяться всі концепції щодо феномену комунікації, це трактування даного поняття з точки зору передачі інформації, яка має життєвий сенс, завдяки чому відбувається самореалізація, саморозвиток індивіда

Отже комунікація – це обмін інформацією між людьми. Основна ціль комунікаційного процесу – забезпечення розуміння інформації, яка є предметом повідомлення. Однак сам факт обміну інформацією не гарантує ефективності спілкування учасників акту комунікації. Щоб краще розуміти процес обміну інформацією і умови його ефективності, слід мати уявлення про елементи та стадії процесу комунікації.

В процесі обміну інформацією можна виділити чотири базових елементи:

1. Відправник – особа, що генерує ідею або збирає інформацію для повідомлення.
2. Повідомлення – інформація, закодована за допомогою символів і знаків.
3. Канал – засіб передачі інформації.
4. Отримувач – особа (група осіб), яким спрямована інформація і які інтерпретують її.

Завданням учасників акту комунікації є створити повідомлення і використати канал для його передачі таким чином, щоб обидві сторони зрозуміли і розділили вихідну ідею. Безумовно, це не просто, бо існує ризик, що на будь-якому етапі комунікації смисл інформації може бути викривлений або повністю втрачений.

В процесі обміну інформацією відправник і отримувач проходять декілька взаємопов'язаних етапів:

1. Зародження ідеї та її кодування.
2. Вибір каналу та передача.
3. Отримання і декодування.

Ці етапи проілюстровані на рисунку у вигляді моделі процесу комунікації.

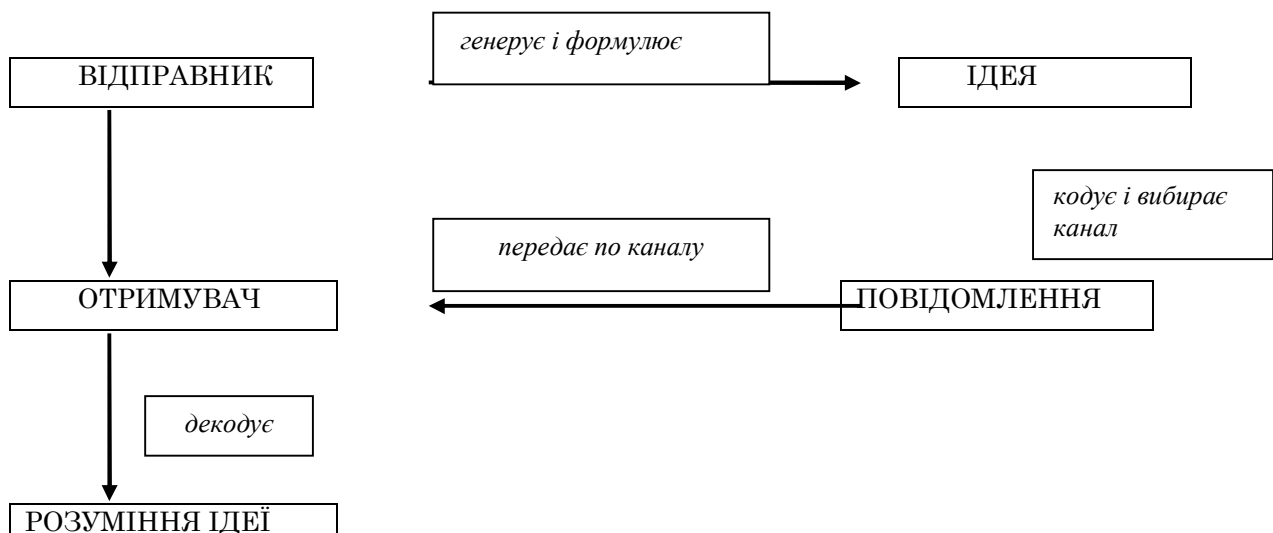

Рис 1. Проста модель процесу обміну інформацією.

Хоча весь процес комунікації часто відбувається за декілька секунд, на кожному з його етапів можуть виникнути певні труднощі.

I. Етап зародження ідеї та її кодування.

Обмін інформацією починається з генерації ідеї, відбору інформації та її формулювання. Змоги здійснення комунікаційного процесу досить часто припиняються саме на цьому етапі, оскільки відправник не завжди володіє достатнім рівнем наступних якостей: креативністю, творчим потенціалом, професійністю в діяльності, якою він займається. Відправник комунікативного повідомлення, щоб здійснити процес ефективно, повинен вирішити наступні питання: Яку ідею? Яким чином? Кому? З якою метою?

Але, перш ніж передати ідею, відправник повинен за допомогою символів і знаків її закодувати, використовуючи доступні для нього засоби (слова, інтонації, жести – для вербального повідомлення; стиль, жанр – для письмового повідомлення, засіб художньої виразності – для мистецького повідомлення тощо). Не повністю усвідомлені відправником ці процеси, невдале кодування й приводять до того, що прекрасні ідеї не знаходять розуміння в отримувачів повідомлення.

II. Етап вибору каналу та передача повідомлення.

Цей етап відправник використовує для доставки повідомлення адресату. У багатьох видах комунікації на цьому етапі актуалізуються проблеми інтерпретатора, транслятора інформації, доречний вибір якого автором-відправником обумовлює ефективність комунікативного процесу.

III. Етап отримувача і декодування повідомлення.

Після отримувача повідомлення для його розуміння адресат його декодує. Декодування – це процес перетворення символів і знаків відправника в думки отримувача. Якщо ці символи мають однакове значення і для автора і для адресата повідомлення, – останній зрозуміє ідею першого. Таким чином реалізуються етапи комунікативного процесу.

Усвідомлення та використання в педагогічній діяльності всіх особливостей комунікативного процесу потребує впровадження в навчально-виховний процес вищої педагогічної школи певних предметів з проблем комунікації, розробки технологій цілеспрямованого формування високого рівня комунікативної культури майбутніх вчителів із врахуванням специфіки спеціальностей, які вони отримують у ВНЗ.

Масивний інформаційний потік звалюється сьогодні на людину через засоби масової комунікації, і вона практично наосліп виділяє потрібну їй. Проте величезний об'єм інформації при досить розмитих цілях, ідеалах, орієнтирах ставить людину у складне становище вибору. Саме тому проблема впливу масової комунікації на особистість (і на дорослих, і на дитину) викликала особливу увагу і зацікавленість науковців різних галузей знань, які єдині у думці, що на формування особистості, на її комунікативну культуру безпосередньо впливає оточення, або середовище її функціонування.

Незважаючи на досить широке використання поняття „середовище” не отримало ще чіткого однозначного визначення в світі науки. Воно розуміється як „оточення”, соціальний простір, що оточує людину. Проблему впливу середовища на особистість досліджували в своїх працях І.Д.Бех, Л.С.Виготський, Г.С.Костюк, О.О.Леонтьєв, С.О.Сисоева та ін., які зазначали, що воно як сукупність природних і соціальних умов, у яких протікає розвиток і діяльність людського суспільства, є необхідною умовою становлення і розвитку особистості. Кожна людина одночасно є продуктом та творцем свого середовища, яке дає людині фізичну основу для життя і робить можливим інтелектуальний, моральний, суспільний та духовний розвиток.

Наукова література останнім часом досить часто використовує такі поняття: соціокультурне середовище, комунікативне середовище, інформаційне середовище, освітнє середовище тощо.

Комунікативне середовище, на наш погляд, – це сфера комунікативної діяльності учасників акту комунікації, що пов'язана зі створенням, передачею (трансляцією), отриманням та розумінням інформаційного повідомлення.

Ми викладаємо об'єднані в поняття „комунікативне середовище” вищеозначені одиниці комунікативного процесу у вигляді таблиці:

Структура комунікативного середовища

ПИТАННЯ, що відповідають етапам комунікації	УЧАСНИКИ акту комунікації	ПРИМІТКИ
<i>Хто передає інформацію?</i>	Автор-відправник	Джерело комунікації – генерована та сформульована автором ідея. Для масової комунікації – інститути, що технічно забезпечують функціонування та відповідають за підтримку поля масової комунікації (державні комітети і комісії, теле- і радіокомпанії, друкарні, фінансисти розповсюдження).
<i>Що повідомляється?</i>	Повідомлення	Зміст, форма і об'єм закодованої відправником інформації як сукупність знань, оцінок, вірувань, творів мистецтва – комунікативне повідомлення.
<i>Яким чином здійснюється передача?</i>	Канал	Обумовлений доступними для автора-відправника засобами передачі повідомлення. Канали масової інформації – видавництва газет, журналів, книг, теле- і радіотрансляційні мережі. Специфіка якісних та кількісних характеристик, що обумовлена як технічними можливостями передачі інформаційного повідомлення, так і орієнтацією на властивості аудиторії.
<i>Кому адресоване</i>	Отримувач	Особа чи аудиторія диференційована на

<i>повідомлення?</i>		соціокультурні групи, а також по психофізіологічним особливостям сприйняття й перетворювання (декодування) інформації.
Навіщо? (<i>Який ефект трансляції?</i>)	Ефект від повідомлення, його розуміння	Фактори ефективності повідомлення („з яким ефектом”), що визначаються через соціальну поведінку, дію або бездіяльність, від впливу повідомлення. Характеризуються доступністю повідомлення (його символів, знаків – слів, фраз, візуальних чи звукових образів), яку визначає співвідношення простих і складних елементів, чіткість та сприяє процесу розпізнання, декодування та розуміння змісту повідомлення.

Висновки та перспективи подальших розвідок... Отже, комунікативне середовище усвідомлюється нами як поняття більш широке ніж соціокультурне, інформаційне, освітнє та ін. середовища. Підґрунтям для такого висновку є розуміння того, що діяльність людини у будь-яких цих сферах комунікативна по суті, тобто функціонування зазначених „середовищ” реалізується засобами комунікації і в процесі комунікативних дій.

Сьогодні ми маємо сформоване комунікативне середовище – електронне. Інтернет вважається найвагомим винаходом кінця ХХ століття. Глобальна мережа Інтернет є достатньо новою, але досить розвиненою галуззю людської діяльності, швидкий зріст якої, зміни в технології, способи використання та збільшення кількості користувачів робить Інтернет динамічною впливовою силою. Комп’ютерно-опосередкована, або віртуальна комунікація об’єднує у сучасному світі сотні мільйонів користувачів системи Інтернет та характеризується: віртуальністю, глобальністю, гіпертекстуальністю, дистантністю, опосередкованістю, електронним сигналом як каналом спілкування (з одного боку, комунікація в мережі здійснюється за допомогою комп’ютера в електронному вигляді, з іншого, це – традиційний спосіб письмового спілкування, однак каналом спілкування є не папір, а електронний сигнал, креолізованістю, егалітарністю (для комунікації в Інтернеті характерний стиль рівності, з метою вільного обміну думок з певної проблеми), специфічною комп’ютерною етикою” [4, 43-44].

Для того, щоб сформувати комунікативну культуру сучасної особистості високого рівня, відповідну до теперішнього рівня інформатизації, комунікації, необхідно впроваджувати цілий комплекс заходів, які торкатимуться всіх ланок соціальної системи та етапів акту комунікації, підвищувати рівень комунікативної культури сучасної особистості, яка включає в себе „культуру мовлення” і „культуру спілкування”, істотними сторонами яких є: комунікабельність, комунікативна програма поведінки, готовність до взаємодії, емоційно-емпатійні здатності, толерантність, соціальний статус та місце і роль в акті комунікації.

Діяльність вчителя комунікативна за своєю природою – це безперечний факт. А якщо згадати, що акт комунікації передбачає наявність трьох складових, а саме: 1) відправник повідомлення, 2) канал, по якому передається повідомлення, 3) отримувач повідомлення. Стає зрозумілим, що вчитель у своїй професійній діяльності виступає в кожній з цих іпостасей. Та науково-педагогічна література широко висвітлює проблеми комунікативної культури лише тоді, коли вчитель – відправник повідомлення (комунікативні знання, вміння та навички розглядаються в контексті культури спілкування, етикету та комунікабельності особистості). Але вчитель повинен свідомо ставити і такі питання: Хто повідомляє? Якими каналами варто одержувати інформацію? Як вона впливає на вихованців? Чи відбувається зворотній зв’язок? Безумовно, це складні питання, але без їх вирішення неможливо говорити про ефективну педагогічну комунікацію та високий рівень комунікативної культури педагога.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Аристотель. Поетика. – Риторика. – СПб.: Изд-во Питер, 2000. – 234с.
2. Барабанова Н.Р. Междудисциплинарная координация в формировании коммуникативно-речевой компетенции студентов // Internet – www. russcomm.ru
3. Каган М.С. Мир общения. – М.: МГУ, 1998. – 216с.
4. Коломієць Н.В. Лінгвістичні особливості організації гіпертексту інтернет-новин (на матеріалі англійської мови): Дис. ... канд. філол. наук. – К., 2004. – С.43-44.
5. Кореев М.И., Коваленко А.Б. Социальная психология. – К., 1995. – 303с.
6. Моль А. Социодинамика культуры: Пер.с фр. / Предисл. Б.В.Бирюкова. Изд.2-е. – М.: Ком книга, 2005. – 416с.
7. Основы теории коммуникации: Учебник для высших учебных заведений / Под. ред. М.А.Василика. – М.: Гардарики, 2003. – 612с.

8. Психологический словарь / Айрапетянц А.Т., Альтман Л.А., Анохин П.К. и др. – М., 1983. – 447с.
9. Федоров А.В. Медиа и современная социокультурная ситуация // Internet – moskow@unesco.ru
10. Цицерон Марк Тулий. Три трактата об ораторском искусстве. – М.: Наука, 1972. – 81с.
11. Черри К. Человек и информация / Пер. с англ. – М.: МГУ, 1972. – С.23-24.
12. Яковлева О.П. Формування комунікативних умінь майбутніх учителів у процесі виховної роботи в оздоровчих таборах: Дис. ...канд. пед. наук: 13.00.07 – Вінниця, 2002. – 222с.

Аннотация

В.В.Красна

Сущность и структура педагогической коммуникации

В статье раскрывается сущность и структура актуального в наше информационное время понятия „педагогическая коммуникация“, глубокое осмысление которого будет способствовать эффективному формированию коммуникативной культуры учителя.

Ключевые слова: коммуникация, общение, коммуникативная деятельность, коммуникативная среда.

Summary

V.V.Krasna

The Essence and Structure of Pedagogical Communication

The article deals with the essence and structure of the notion “pedagogical communication” that is topical today. Its deep understanding will cause effective building of the teacher’s communicative culture.

Key words: communication, association, communicative activity, communicative environment.

Дата надходження статті

„26” жовтня 2007 р.

УДК 373.2

К.Л.КРУТІЙ,

*доктор педагогічних наук, професор
(м.Запоріжжя),*

Л.В.ЗДАНЕВИЧ,

*кандидат педагогічних наук, доцент
(м.Хмельницький)*

**ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ РІЗНИХ ТИПІВ ІНДИВІДУАЛЬНИХ МОВЛЕННЄВИХ
ЗАНЯТЬ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

У статті подано ключові терміни дидактики навчання мови дітей дошкільного віку. Наведено розмежування дискусійних понять, з’ясовано можливості застосування в освітньому процесі індивідуальних занять із дошкільниками.

Ключові слова: індивідуальність, індивідуалізація, індивідуальне заняття, діти дошкільного віку.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Сучасні тенденції розвитку дошкільної освіти передбачають орієнтацію на особистість дитини, створення сприятливих умов для формування у неї незалежної спрямованості, самосвідомості, позитивної самооцінки, самоповаги та шанобливого ставлення до тих, хто її оточує, конструктивних мотивів поведінки, нахилів, потреб, характеру, пізнавальних, психічних процесів. З огляду на це особливого значення набуває проблема індивідуалізації освіти дітей дошкільного віку. У річищі цих проблем, що мають суттєвий вплив на підвищення ефективності й якості навчання дітей дошкільного віку, найголовніше місце посідає заняття як форма організації навчальної діяльності, а також побудова цього заняття, тобто його структурна організація.

Ідея індивідуалізації освіти була чільною для педагогів XIX століття, вони протиставляли її панівній на той час тенденції до встановлення єдиного ідеалу людини й однакового для всіх змісту освіти. З розвитком педагогічної думки усталилося розуміння того, що кожна освітня програма має бути пристосована до конкретної дитини. Водночас визнавалося, що індивідуальність ніколи не формується ізольовано від соціального середовища. Тому й організацію освіти необхідно узгоджувати не лише з потребами окремої особистості, а й з вимогами часу, із запитами суспільства.

На ранніх стадіях розвитку людства навчання було пов'язано з конкретною поведінкою та діяльністю людини, скерованою на адаптацію і виживання. Діти навчалися, наслідуючи дорослих, і форми навчання змінювалися зі зміною самого суспільства. Найстаріша форма організації